

ELLEN BOS – KÁLMÁN PÓCZA (SZERK.): VERFASSUNGSGEBUNG IN KONSOLIDIERTEN DEMOKRATIEN: NEUBEGINN ODER VERFALL EINES SYSTEMS? (BADEN-BADEN: NOMOS 2014) 384.

Az alkotmányozás a konszolidált demokráciákban (A rendszer újrakezdése vagy bukása) című kötet a Nomos Kiadónál jelent meg a Donau Institute, egy TÁMOP-kutatás, valamint a Nemzeti Erőforrások Minisztérium támogatásának köszönhetően. A német és angol nyelvű tanulmányokat tartalmazó kötet alapjául egy 2013. április 15–16. között az Andrassy Egyetemen megrendezett konferencia előadásai szolgáltak.

A szerkesztői előszó szerint a könyv alapfeltevése, hogy a 2008-as gazdasági válság olyan politikai és jogi következményekkel járt, amelyek az államok alkotmányos berendezkedését is érintették; az alapvető kérdés pedig az, hogy ezek a változások milyen folyamatokat jeleznek. A kötetben szereplő írások egy része ugyanakkor az előszóban megjelölt problémára legfeljebb közvetett módon reflektál, több szöveg mintha inkább az 'örökség', illetve a 'fordulat' fogalmaival megragadható kérdéseket vetne fel. Számomra a kötet legérdekesebb része az utolsó két, a magyarországi Alaptörvénnyel és a magyarországi politikai kultúrával foglalkozó fejezet (193–380. o.). A továbbiakban az itt szereplő tanulmányok közül a saját álláspontomtól eltérő nézőpontot képviselő szerzők olyan meglátásaira reflektálok, amelyek az örökség és a fordulat, vagy másképpen a kontinuitás és az újrakezdés kérdéseivel összefüggésbe hozhatók. Hozzáteszem, a kötet címébe rejtett állásfoglalástól eltérően, Magyarországot már nem tartom konszolidált demokráciának, ugyanakkor kétségtelenül a szerkesztői álláspontot támogatja, hogy a Freedom House 2014-es jelentése továbbra is a konszolidált demokráciák között nevesíti az országot.¹ A 2011 utáni közjogi fordulat értelmezésének egyik elméleti érdekessége szerintem az, hogy új perspektívába helyezi azt a tranzitológiai szakirodalmat, amely Kelet-Közép-Európa esetén sokáig a diktatúrából a liberális demokrácia irányába mutató egyenes vonalú fejlődést tételezett.² Ezen keresztül a partikularizmus vs. univerzalizmus vitát is gazdagítja, mivel egy uniós tagállam alkotmányában kerülnek előtérbe a partikuláris értékek.

Sólyom Péter Csink Lóránt és Fröhlich Johanna *Egy alkotmány margójára* című könyvéről³ szóló recenziójában az Alaptörvénnyel kapcsolatos eltérő álláspontok láttán közjogi hidegháborúról ír, szerinte a politikai szembenállás elsorvasztja a vitát.⁴ A reflexió kölcsönös hiánya a közjogászok közötti tudományos diskurzust is

¹ Nations in Transit (Hungary), https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/hungary#.VPq2jumG_5I.

² Ez a megállapítás általánosságban nem igaz a tranzitológia szakirodalmára, az általában számol azzal, hogy a folyamatok nem feltétlenül egyirányúak. Guillermo O'DONNELL – Philippe SCHMITTER: *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies* (Baltimore: Johns Hopkins University Press 1986).

³ CSINK LÓRÁNT – FRÖHLICH JOHANNA: *Egy alkotmány margójára* (Budapest: Gondolat 2012).

⁴ SÓLYOM PÉTER: „Összeköt vagy összeláncol? Egy keresztény alkotmányelmélet margójára” *Fundamentum* 2012/3. 129.

veszélyeztetheti, egy szakmai közegben kell, hogy legyen vitapartner, akivel szemben érvelni és állításokat megfogalmazni lehet.

Az Ellen Bos és Pócza Kálmán által szerkesztett kötet a magyarországi jogi rendszert átfogóan is elemző szerzői az alkotmányhoz való viszonyulás alapján apologétának⁵ nevezett, támogató álláspontot képviselik, azaz szerintük az Alaptörvény a jogállami működést nem vagy nem feltétlenül veszélyezteti. (A recenzióban elsősorban Horkay Hörcher Ferenc, Herbert Küpper, Pócza Kálmán, Schanda Balázs, valamint a történeti alkotmány lehetséges szerepe kapcsán Balázs Zoltán szövegeire reflektálok.) Írásaikban, meglátásom szerint, a destruktív szerzők (akik szerint az Alaptörvény nem teljesíti a modern alkotmányok integratív funkcióját)⁶ tanulmányaira való érdemibb reflexió (talán Balázs szövegét leszámítva) gyakran az azokra való hivatkozások ellenére sem jelenik meg. Pócza például az intézményi állandóságnál vagy az alapjogoknak történő megfelelésnél Jakab Andrásra, Balogh Zsoltra, Schanda Balázusra, Trócsányi Lászlóra, Herbert Küpperre és Hajas Barnabás írásaira hivatkozik, ezek a szövegek az Alaptörvényhez való viszony szempontjából különböznek ugyan, de általánosságban elfogadják azt az álláspontot, hogy a dokumentum a jogállami működést nem veszélyezteti.

Még mielőtt a kritika érdemibb részére térek, az első megjegyzésem, hogy célszerű lett volna a különböző tanulmányokban az Alaptörvénynek ugyanazt a fordítását használni vagy az eltéréseket magyarázni, illetve az angol és német szöveg közötti szóhasználati eltéréseket indokolni. Így például következetesnek kellett volna maradni abban, hogy hogyan használják a kötetben németül, illetve angolul az Alaptörvény megnevezést, azt elkülönítik-e a német *Grundgesetz*-től vagy sem. Mindkét megoldás mellett szóltak volna érvek. Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy noha a magyar szövegből ez nem következik, de az Alaptörvény hivatalos angol fordítása egy feltehetően tudatos döntés eredményeképpen a *Fundamental Law* és nem a *Basic Law* megnevezést alkalmazza. Horkay Hörcher Ferenc szövege például a *Fundamental Law* kifejezést, míg Balázs Zoltáné a *Basic Law*-t használja, a kötet német nyelvű szövegeiben pedig rendre a *Grundgesetz* megjelölés bukkan elő. De a Nemzeti Hitvallásnak nevezett preambulomot is különféle képpen fordítják a szerzők, Horkay Hörcher például a megszokott *National Avowal* kifejezést használja, Balázs pedig a *National Pledge*-et, és a különféle fogalomhasználat okait a kötet nem jelöli meg. (Balázs Zoltánnál egyszerűen az az olvasó benyomása, hogy a szerző szereti maga készíteni az idézetei fordítását. Ez az eljárás olyan jogi szövegek esetén, amelyeknek van hivatalos fordításuk, magyarázatra szorul.)

⁵ Lásd erről a megkülönböztetésről Tóth Gábor Attila: „Az alkotmányjog akadémiai diskurzusai az Alaptörvényről” in *Alkotmányjog az Alaptörvény után* (Konferencia, ELTE Társadalomtudományi Kar 2012. november 23.). A konferencia előadásainak összefoglalója: Gacs Katalin – FINSZTER Nóra – SIDÓ Orsolya: „Alkotmányjog az alaptörvény után (konferencia beszámoló)” *Fundamentum* 2012/4. 129–134.

⁶ A destruktív álláspont részletesebb kifejtését adja Gábor Attila Tóth (szerk.): *Constitution for a Disunited Nation On Hungary's 2011 Fundamental Law* (Budapest: Central European University Press 2012).

Több szöveg az Alaptörvény és a közjogi rendszernek a szerzők által is azonosított problémáit a nem megfelelő politikai kultúrához, a politikai elit helytelen viselkedéséhez – az önkorlátozás hiányához – köti, ennek továbbgondolásából azonban az intézmények szerepének leértékelése következik. Pócza Kálmán szerint a problémákat a politikai elit önkorlátozásának a hiánya, a meglévő kölcsönös bizalmatlanság generálja (224. o.). Herbert Küpper ehhez igazodó értelmezése alapján, ha a politikai működés normális körülményei visszaállnak (megszűnik a kétharmad), akkor a fékek és ellensúlyok rendszere ismét működhet (240. o.), s nagy figyelmet fordít a szerző a kritikák mellett az Alaptörvénynek a korábbi Alkotmánnyal való szövegkapcsolatára is. Igaz, hogy Küpper szövege a kormányzat intézményi megerősödésének a folyamatát (247. o.), vagy a Fidesz-közeli személyek kormányzati pozíciókba történő kinevezését is leírja (238. o.). Schanda Balázs írásában szintén felbukkan az az érv, hogy egy olyan kormányzat esetén, amely nem birtokolja a kétharmados többséget, ugyanezen alkotmányos keretek konszolidáltabb működést tennének lehetővé (303. o.). Pócza Kálmánnak azzal az álláspontjával (213. o.), hogy az intézményekkel szemben nem fogalmaztak meg jelentősebb kritikákat a nemzetközi szervezetek, nem értek egyet. Erre hoznék két példát: az Alaptörvény Negyedik módosításával kapcsolatos véleményében a Velencei Bizottság megállapította például a következőket: „Ezek az alkotmánymódosítások nem csak azért problematikusak, mert az alkotmányossági felülvizsgálatot rendszerszinten meggátolják, hanem tartalmukat tekintve is, hiszen ezek a rendelkezések szembemennek az Alaptörvény alapelveivel és az európai sztenderdekkel.”⁷ Az Európai Parlament 2013. július 3-án az alapjogok magyarországi helyzetéről a következőt állapította meg:

„az alkotmányos és jogszabályi keretek nagyon rövid időn belüli ismételt módosításainak rendszerszintű és általános trendje, valamint e módosítások tartalma összeegyeztethetetlen az EUSZ 2. cikkében [...] említett értékekkel, valamint [...] e trend – hacsak azon időben és megfelelő módon nem változtatnak – az EUSZ 2. cikkében említett értékek súlyos megsértésének kockázatát eredményezi.”

Ezeket az idézeteket nem lehet másként, mint átfogó és rendszerszintű problémákra reflektáló bírálatokként értelmezni.⁸

A különböző (a történeti alkotmányra, a történeti hagyományra koncentráció), az angol alkotmányfejlődéssel történő összehasonlítások, párhuzamok tételezése (Balázs vagy Horkay Hörcher szövegei) álláspontom szerint félreviszik az elem-

⁷ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), ‘Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary – Adopted by the Venice Commission at its 95th Plenary Session (Venice, 14–15 June 2013)’, Strasbourg 17 June 2013, Council of Europe [CDL-AD(2013)012] CDL-AD(2012)001-e, Conclusions 31. Lásd a jelentés szövegét magyarul: http://docs.alaptorveny.eu/VB_CDL_AD_2013_012_HUN.pdf, 141. pont.

⁸ Az Európai Parlament 2013. július 3-i állásfoglalása az alapvető jogok helyzetéről: magyarországi normák és gyakorlatok (az Európai Parlament 2012. február 16-i állásfoglalása alapján) [2012/2130(INI)], <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0315+0+DOC+XML+V0//HU>.

zéseket. Horkay Hörchertől eltérően azt gondolom, a történelmet nagyrészt utólag csinálják az emlékezetpolitika jegyében és ilyenként is érdemes rá tekinteni. Véleményem szerint az angol történelemmel és történeti alkotmánnyal, konzervatív politikai örökséggel vont párhuzamok, felvetések divatosak ugyan, de sántítanak és nem csak amiatt, mert Magyarországon van írott alkotmány. Egy példa: az Aranybulla és a *Magna Charta* egyidejűségének emlegetése, a két dokumentum időbeli közelsége ellenére is problémás. Ennek belátásához elegendő, ha az Aranybullában foglalt, a nemes ember 'habeas corpus'-ának fejlődését a *Magna Charta*ba foglalt hasonló rendelkezés karriertörténetével vetjük össze. Ehhez egy adalék, hogy 1989 előtt Magyarországon azt is 'habeas corpusnak' nevezték, hogy a kommunista párt káderei ellen a pártvezetés engedélyével lehetett vádat emelni.⁹ Az Aranybulla hagyományai egyébként is sokfelé mutathatnak, kérdés, hogy abból a múlt értelmezéséhez kapcsolódó politikai döntésként mit emelünk ki. Az *Aranybulla* korlátozta a zsidó és muszlim vallású lakosság hivatalviselését, s az ember (lásd nemesember) szót leginkább tájnyelvi értelemben a férfiakra használta, így az a politikai akarattól függően nem csak a jogkiterjesztés, hanem az egyenlőség korlátozása felé mutató törekvések számára is hivatkozási alapul szolgálhat. Ezzel azt állítom, hogy a múlt a források eltérő értelmezéseiben él tovább.

Az angolszász jogfejlődéssel szemben a magyarországi jogfejlődést a 20. században is diktatórikus korszakok szakították meg. Az persze igaz, ahogyan Horkay Hörcher is megállapítja, hogy az alkotmányos örökséget nem lehet nem létezőnek tekinteni a diktatúrák jogkorlátozásai miatt. Azt is figyelembe kell venni azonban, hogy a rendszerváltások, politikai fordulatok rendre a történelem újraírásával is jártak, s nézetem szerint az új alkotmányban is megjelenő identitáspolitikai fordulat a történelem újraalkotását („újracsinálását”) jelenti. Azt gondolom, hogy az Alaptörvénynek a történeti alkotmányra tett és egyéb történeti utalásaiban lehet ugyan „az ősök bölcsességét” keresni, vagy még inkább utólag megteremteni, de annak lehet egy másik, a modern konzervativizmussal össze nem egyeztethető olvasata is, ami a negyvennyolchoz kapcsolódó jogkiterjesztő hagyománytól történő elfordulás mellett a történeti alkotmány autoriter rezsimjeinek örökségéhez való közeledést jelent.

Balázs Zoltán írásával kapcsolatban azt jegyezném meg, hogy elviekben persze a történeti alkotmány és „a nemzeti büszkeség” része lehetne a láthatatlan alkotmány, vagy maga a '89-es Alkotmány, ez egy tetszetős gondolat, de azt éppen séggel az Alaptörvény szövege nem támogatja. Az Alaptörvény kapcsán emlegetett nemzeti büszkeség nekem inkább Virginia Woolf kritikáját juttatja eszembe. A nemzeti büszkeség a preambulum kontextusába helyezve szerintem a korlátlan hatalom csábítását jelenti,¹⁰ ami a nemzeti akaratra történő hivatkozással jogosítja fel az alapjogok jogkorlátozására a kormányzatot.¹¹

⁹ Lásd erről PÉTER László: „Montesquieu paradoxonja a szabadságról és a magyar alkotmány 1790–1990” in PÉTER László: *Elbától keletre* (Budapest: Osiris 1998) 342–354.

¹⁰ Virginia Woolf: *A Room of One's Own; Three Guineas* (Oxford – New York: Oxford University Press 1992) 109.

¹¹ MAJTÉNYI Balázs: „Alaptörvény a nemzet akaratóból” *Állam- és Jogtudomány* 2014/1. 77–96.

Ugyancsak Balázs szövegéhez kapcsolódóan megjegyezném, hogy az a kérdés, hogy melyek a magyar történelemnek a legreflektáltabb demokratikus és szuverén időszakai, és hogy mi képezi ezek haladó hagyományát, nehezen fogalmazható meg az Alaptörvény kontextusában. Az a nemzeti identitás, amelyet a magyar Alaptörvény mutat, radikálisan különbözik a korábbi magyar alkotmánytól, sokkal inkább annak tükré, hogy az állam identitását miként definiálják újra. Ez pedig nézetem szerint két történelmi örökség félre tételét jelenti egyszerre: az 1848-as parlamentarizmus hagyományáét és az új rendszer által az 1989 utáni, az alkotmánybíráskodás által determinált korszakét. Utóbbit kimondottan sem tekinti a szöveg az Alaptörvény vívmányának a dokumentum szerint: „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik.” A Küpper-tanulmány által is leírt folyamat az Alkotmánybíróság kisajátítása, melynek eredményeképpen a testületbe kerülő bírák tevékenysége egyre kiszámíthatóbbá válik.

Horkay Hörcher kötetben szereplő írása, mintha szakítana a szerzőnek azzal a korábbi álláspontjával, mely a Nemzeti hitvallást alapvetően egy kvázi vallásos irodalmi alkotásnak látta, amelynek alkotmányjogi értelmezését visszaszorítaná, mivel itt alapvetően a nemzeti identitást determináló szöveggként elemzi azt a szerző.¹² Egy nemzeti identitást meghatározó dokumentum pedig szükségképpen bír normatív erővel.

Horkay Hörchernek a szövegben a 18. századi angol konzervativizmus politikai hagyományát az Alaptörvényben fellelni vélő olvasata helyett ajánlanék egy másik értelmezést. A szerző a Nemzeti hitvallás következő mondata alapján Burke-re asszociál: „Alaptörvényünk jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között.” (359–360. o.) Én azt, hogy az Alaptörvényben a Burke-féle generációk közötti partnerség elve jelenne meg, a szöveg félreolvasásának tartom, hiszen az Alaptörvény idézett mondata az *etnikai* nemzetekhez tartozók közötti szakrális szövetséget erősíti meg. Az etnikai „nemzet akaratanak” a preambulumban a szövetségből eredeztethető hagyománya, olvasatomban, ha politikai filozófiai előzményeket keresünk, inkább Rousseau¹³ és még inkább a jakobinusok¹⁴ szellemiségében gyökerezik. A nemzet akaratanak intézményesítésén nyugvó többségi demokrácia célja pedig a „nemzet akarata” fragmentálódásának megakadályozása és nem a hatalomkorlátozás bármely történetileg létezett intézményének a tisztelete. Talán ez az az elméleti örökség, amelyre az alkotmányozói szándék visszavezethető. Annyi eltérés a jakobinus koncepcióhoz képest is van, hogy ez az akarat a szöveg-

¹² HORKAY HÖRCHER FERENC: „A Nemzeti hitvallásról” in JAKAB ANDRÁS – KÖRÖSÉNYI ANDRÁS (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések* (Budapest: MTA TK PTI – Új Mandátum 2012) 287–309; FERENC HORKAY HÖRCHER: „The National Avowal” in LÓRÁNT CSINK – BALÁZS SCHANDA – ANDRÁS ZS. VARGA (szerk.): *The Basic Law of Hungary. A First Commentary* (Dublin: Clarus Press – National Institute of Public Administration 2012) 25–46.

¹³ JEAN-JACQUES ROUSSEAU: *The Social Contract* (1762) (Harmondsworth: Penguin Books 1968) Book 2, section 6.

¹⁴ WILLIAM SAFRAN: „Pluralism and Multiculturalism in France: Post-Jacobin Transformations” *Political Science Quarterly* 2003/3. 437–465.

ben nem a politikai, hanem az etnikai nemzet akarataként testesül meg. Tehát az szerintem még a konzervativizmus évszázadokkal ezelőtti örökségének sem feleltethető meg, inkább azzal rokon, amivel szemben azt megfogalmazták.

A Horkay Hörcher-tanulmány esetenként egyszerűen félreinterpretil, illetve leegyszerűsít állításokat. Az Alaptörvénnyel nem az a baj, hogy használja a nemzetfogalmat, ezt megtette a '89-es Alkotmány is, tehát ez nem az övétől eltérő álláspontot képviselők kritikája. Sokkal inkább az, hogy azt milyen módon teszi, azaz a nemzetfogalomhoz milyen értelmezést társít, s az értelmezésnek milyen exkluzív hatása van. Póczával ellentétben nem gondolom, hogy a nemzet megjelenése az alkotmányban önmagában a modern konzervativizmushoz köthető érték lenne, ahogyan megjelenik, az pedig biztos nem az.

Pócza szövege a 229. oldalon egy táblázatba rendezi az Alaptörvényben egymás mellett megjelenő konzervatív és liberális értékeket. Ehhez hozzáfűzném, az, hogy valami konzervatív vagy liberális érték, az attól függ, hogyan határozzuk meg a fogalom tartalmát. Így például a család sem önmagában, definíciójától függetlenül konzervatív érték, tehát alapvetően a fogalmak értelmezésére, nem pedig elnevezéseikre kellene összpontosítani. A lista így önmagában nem erősíti Póczának azt az állítását, hogy az Alaptörvény liberális és konzervatív értékeket is nevesít (222. o.).

Fontos utalni arra, hogy az Alaptörvény szövegében maguk a szimbólumok is átértelmeződnek. Erre Sente Zoltán is utal: „a Szent Koronát legfeljebb Trianon után tekintették az egész nemzet kifejezőjének, korábban sohasem; sőt mindig is azt hangsúlyozták, hogy a Szent Korona fogalmába annak minden alattvalója beletartozik, függetlenül nemzetiségétől.”¹⁵ Azaz, a Szent Korona-tant az alkotmány eredeti jelentésével nem törődve fabrikálják újra az etnikai nemzet vélt szempontjainak megfelelően. Ahol valamilyen identitás szilárdan létezik, és az identitáspolitika alakítói nem változásokban gondolkodnak, ott az Alaptörvény preambuluma-hoz hasonló identitásteremtő projektek egyszerűen feleslegesek.

Az én olvasatom bizonyos értelemben közelebb van ahhoz az egyébként a kötetben is valamennyire megjelenő állásponthez, amely leginkább a politikai viszonyoknak (erőtlen ellenzék) és a kormánypártok – a Kádár korszakot idéző – az alkotmányhoz és alkotmányosságához való hozzáállásának tudja be az Alaptörvénynek a kötet szerzői által is azonosított problémáit. Azaz azt gondolom, hogy egy olyan történelmi örökség jelenik meg a dokumentumban, ami a többségi demokrácia működését alapozza meg, s a magyarországi diktatúrák szellemi örökségével rokon. Ez nem csak a Horthy-, hanem az államszocialista korszakkal is rokonságot teremt. Horkay Hörchernél és Póczánál is létezik egy olyan olvasat, hogy az alkotmány szövegében a kötelezettségek hangsúlyozása a konzervatív értékek, a közösségi iránti kötelezettségek megjelenése lenne. Én ugyanakkor ezt az alapjogi szemléletet inkább az államszocialista diktatúra szemléletével rokonítom, s megkockáztatnám, ha valaki 1949-től az alkotmány módosuló szövegét olvassa, az áthallás

¹⁵ SENTE Zoltán: „A historizáló alkotmányozás problémái – a történelmi alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben” *Közjogi Szemle* 2011/3. 1–13.

még erősebb lehet. Egy példa: a munkavégzési kötelezettség előírása közelebb van ahhoz az álláshoz, amely a jogokat a dolgozókhoz (dolgozó néphez) kötötte, mint demokratikus országok szabályozásához. A sztálinista Alkotmány 1949–72 között hatályos szövege az állam ellátási kötelezettségét rögzítette a dolgozókkal (sic!) szemben: „*A Magyar Népköztársaság védi a dolgozók egészségét és segíti a dolgozókat munkaképtelenségük esetén.*” [47. § (1)] Ezt a véleményt azzal együtt tarthatónak tartom, hogy a szöveg ezt az örökséget nem vállalja fel. Véleményem szerint mind az államszocialista, mind a Horthy-korszak történeti öröksége felfedezhető a szövegen, noha a jelenlegi politikai elitet szocializációja inkább az államszocializmushoz köti.

A történelem-szemlélet, nézetem szerint, hatással van az identitáspolitikára, és ezért hatalmi kérdés is, a történetírás a politikai küzdelmek, fordulatok része. Azt gondolom, hogy a változás mellett az új szemlélet a társadalomban megjelenő folyamatokhoz is köthető, így például a múlttal való szembenézés elmaradásához. A preambulum egyik sokat idézett mondata szerint a történelem folytatása és az állami szuverenitás 1944. március 19-én megszakadt, ez azt sejteti, mintha az azt követő események a magyar hatóságok asszisztálása és részvétele nélkül történtek volna. De említhető még a társadalmi folyamatok kapcsán a trianoni trauma,¹⁶ a mítoszteremtésnek a társadalomban meglévő reflektálatlan igénye. Ezeknek a történeteknek az elbeszélése nélkül szerintem a jelenlegi Magyarország közjogi változásait egy külföldi olvasó és talán a magyarországi sem értheti meg, ezt annál is inkább igaznak tartom, mert egyetértek György Péterrel abban, hogy a trianoni trauma elsősorban lokális élmény, ami az egyetemes emlékezetnek nem része.¹⁷

Úgy látom, hogy az Alaptörvény preambuluma egy identitásteremtő projekt része, csak az éppen nem a konzervatív értékekhez való visszatérést, a modern konzervatív értékeknek az alkotmányban való megjelenését, azoknak az Alkotmányban való újrafogalmazását, a régi szabadság megtalálását jelzi, hanem inkább egy új rend kiépítése jegyében a történelem újírása zajlik.

Majtényi Balázs*

¹⁶ FEISCHMIDT Margit: „Populáris emlékezetpolitikák és az új nacionalizmus: a Trianon-kultusz társadalmi alapja” in FEISCHMIDT Margit – GLÓZER Rita – ILYÉS Zoltán – KASZNÁR Veronika Katalin – ZAKARIÁS Ildikó: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája* (Budapest: L'Harmattan – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont 2014) 51–81, illetve lásd még a témához FEISCHMIDT MARGIT: „A főlény revíziója. A populáris emlékezetpolitikák Trianon-képe” in FEDINEC Csilla – ILYÉS Zoltán – SIMON Attila – VIZI Balázs (szerk.): *A közép-európaiság dicsérete és kritikája* (Pozsony: Kalligram 2013) 151–182.

¹⁷ GYÖRGY Péter: *Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély* (Budapest: Magvető 2013).

* Tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30; egyetemi docens, ELTE Társadalomtudomány Kar, 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/A.
E-mail: majtenyi.balazs@tk.mta.hu.